

ки, Ю. М. Дьоміна. — К. : Алерта, 2013. — С. 11.

2. Про прокуратуру : Закон України від 5 листоп. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 49. — Ст. 793.

3. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: схвалений всеукраїнською конференцією працівників прокуратури від 28.11.2012 року і затверджений Наказом Генерального прокурора України № 123 від 28.11.2012 року [Електронний ресурс] // Офіційний інтернет-портал Генеральної прокуратури України. — Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992.

4. Крикливий Р. Підтримання державного обвинувачення в суді організаційні та кадрові проблеми // Вісник прокуратури. — 2010. — № 1. — С. 39.

5. Дулов А. В. Введение в судебную психологию / А. В. Дулов. — М. : Юрид. лит., 1990. — С. 68.

6. Полянський Ю. Є. Особливості правового статусу прокурора — державного обвинувача за Кримінальним процесуальним кодексом України // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 трав. 2013 р.). — О. : Фенікс, 2013. — Т. 2. — С. 210.

7. Шкатова Л. А. Этика речевого поведения в разных сферах общения // Тезисы докладов Всероссийской конференции, 15–17 сент. 1992 г. — Челябинск, 1992. — С. 32.

8. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. Т. 4 / А. Ф. Кони. — М. : Юрид. лит., 1967. — С. 61.

УДК 343.415(477)

Д. Колодін,

асистент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПІДРОБЛЕННЯ ПІДСУМКІВ ГОЛОСУВАННЯ: ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ

Питанню суб'єкта злочину підроблення підсумків голосування присвячено мало уваги. У більшості підручників, коментарях до Кримінального кодексу України (далі — КК України), монографіях надається лише загальна характеристика суб'єкта підроблення підсумків голосування із вказівкою, що вказаний суб'єкт злочину є загальним або спеціальним. Проте глибокого аналізу суб'єктів злочинів щодо підроблення підсумків голосування на виборах та референдумі не проведено, що обумовлює необхідність дослідження.

Вказане питання у своїх роботах досліджували такі вчені, як: П. П. Андрушко, М. В. Афанасьєва, І. В. Берднік, В. П. Бодаєвський, С. Дерев'янка, В. О. Куранін, С. Я. Лихова, В. О. Навроцький, С. С. Яценко, А. В. Солдатен-

ко, Н. В. Янюк та інші. Проте основна увага вказаними вченими приділялась загальній характеристиці злочинів, що посягають на виборчі права та референдні права, або злочинам щодо підроблення виборчої документації та документації референдуму.

Завданням цього дослідження є аналіз особливостей суб'єктів підроблення підсумків голосування, встановлення певних рис притягнення до кримінальної відповідальності суб'єктів голосування при вчиненні вказаних злочинів у співучасті.

Поняття «суб'єкт злочину» є важливим для кваліфікації та має важливе кримінально-правове значення. У теорії кримінального права ознаки суб'єкта злочину поділяються на загальні та додаткові. Так, загальними

ознаками є осудність, вік і вчинення злочину фізичною особою. Ці ознаки є обов'язковими для всіх складів злочинів і відсутність хоча б однієї означає відсутність у діянні суб'єкта злочину та відповідно складу злочину [1, 14]. Слід також доповнити вищезазначене, що додаткові ознаки суб'єкта визнаються факультативними не для злочину, а для загального поняття суб'єкту злочину.

Розглянемо взаємодію спеціальних суб'єктів із загальними при вчиненні злочинів щодо підроблення підсумків голосування на виборах та референдумі. З цього приводу слід погодитись із позицією А. В. Солдатенко, який зазначав, що дії загальних суб'єктів злочинів, які надають допомогу, сприяють вчиненню спеціальними суб'єктами злочинів та їх необхідно кваліфікувати як пособництво [11, 203–208].

При вчиненні незаконної передачі іншій особі виборчого бюлетеня виборцем (ч. 4 ст. 158 КК України) суб'єктом злочину є виборець, тобто громадянин України, що досяг вісімнадцяти років і має право голосу [7, 420]. Суб'єкт злочину передбачений ч. 4 ст. 158 КК України — спеціальний — виборець, тобто особа, яка відповідно до законів про вибори має право голосу, повинна голосувати особисто і не має прав передавати виборчий бюлетень іншій особі [2, 442–445]. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 158 КК України, є (виборець) громадянин України, якому на день проведення відповідних виборів виповнилось вісімнадцять років, включений до списків виборців на виборчій дільниці і одержав особисто виборчий бюлетень для голосування в порядку, визначеному виборчими законами [3, 108–109]. Вказане визначення спеціального статусу є визначальним, оскільки виборцем є не всі особи, які проживають на території України. Так, П. П. Андрушко, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова визначають суб'єктом цього злочину громадянина України, якому на день проведення відповідних виборів виповнилось вісімнадцять років, який включений до списків виборців і одержав виборчий бюлетень для голосування. Надання

лише згоди виборця на одержання замість нього виборчого бюлетеня іншій особі іншого складу злочину не утворює [4, 131–132].

Отже, виборець — це особа, яка володіє спеціальним статусом, зміст якого розкривається через права та обов'язки, визначені у виборчому законодавстві України. Поняття виборця у виборчому законодавстві відсутнє. Згідно із ст. 12 Закону України «Про вибори Президента України» [10, 469], ч. 1 ст. 12 Закону «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» [8, 1901], ч. 1 ст. 12 Закону «Про вибори народних депутатів України» [9, 73], виборець є суб'єктом виборчого процесу. Поняття виборця визначається лише через сукупність прав та обов'язків, які, в цілому, і визначають спеціальний статус цього суб'єкта виборчого процесу та статус спеціального суб'єкта злочину у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння. Досягаючи вісімнадцяти років, громадянин України набуває можливості реалізувати своє право, для чого також потрібне внесення його до списків виборців за місцем проживання. У випадку порушення своїх обов'язків під час реалізації свого права, особа може бути притягнута до різних видів відповідальності, зокрема і кримінальної. Проаналізуємо, порушення яких обов'язків є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності, за наявності інших ознак складу злочину, а оскільки, як правило, сукупність вказаних прав та обов'язків за виборчими законами є тотожною, розглянемо на прикладі Закону «Про вибори народних депутатів України». До обов'язків, порушення яких є кримінально караним, належать такі: 1) кожен виборець має право проголосувати один раз та може використати право голосу тільки на одній виборчій дільниці, де він включений до списку виборців (ч. 2 ст. 3); 2) кожний виборець голосує на виборах особисто, голосування за інших осіб чи передача виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняється (ст. 8); 3) виборець розписується за отримання

виборчих бюлетенів у списку виборців та на визначених місцях на контрольних талонах виборчих бюлетенів для голосування у загальнодержавному окрузі та одномандатному окрузі (ч. 3 ст. 85); 4) виборець не має права передавати свої виборчі бюлетені іншим особам (ч. 7 ст. 85) [9, 73]. Порушення вказаних обов'язків при наявності інших ознак складу злочину створює підставу для притягнення до кримінальної відповідальності. Надання лише згоди виборцем на одержання замість нього виборчого бюлетеня, без передачі вказаного бюлетеня іншій особі — склад злочину не утворює. Не утворює складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 158 КК, передача виборчого бюлетеня іншій особі виборцем, який через фізичні вади не може самостійно заповнити або опустити виборчий бюлетень до виборчої скриньки та залучає інших осіб з відома голови або іншого члена дільничної виборчої комісії в порядку, передбаченому виборчими законами [6, 380–408].

Незаконна передача бюлетеня для голосування на референдумі іншій особі громадянином, який його одержав для участі у голосуванні на референдумі, складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 158 КК України, а також складу злочину, передбаченого ст. 160 КК України, не утворює. Вказане положення є істотним недоліком.

Діяння, передбачені ч. 5–6 ст. 158 КК України, відрізняються між собою лише в констrukції об'єктивної сторони (за наслідками), проте суб'єкт злочину є тотожними. Суб'єктом виборчих злочинів може бути будь-яка особа, що досягла шістнадцятирічного віку [2, 442–445]. Суб'єктами цього злочину може бути як будь-яка стороння особа, яка не є виборцем та отримала бюлетень на цій виборчій дільниці, так і виборець, який отримав виборчий бюлетень, замість того щоб виконати свій конституційний обов'язок, приховавши його шляхом винесення із території виборчої дільниці. Крім того, виборець може також після голосування викрасти інший виборчий бюлетень та спробувати його винести з території виборчої дільниці або території

дільниці голосування на референдумі. У випадку, якщо викрадення чи приховування виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування, виборчого протоколу або скриньки для голосування здійснено членом виборчої комісії чи комісії із референдуму, вказані дії згідно з п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України мають враховуватись при призначенні покарання. Підстав для кваліфікації за сукупністю вказаних діянь із іншими складами немає, наприклад, для кваліфікації за ст. 364 чи ст. 365 КК України.

Суб'єкт злочину згідно з ч. 6 ст. 158 КК України є загальним, як і в ч. 5 ст. 158 КК України, тобто будь-яка фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку. З огляду на ознаки суб'єктів злочинів, передбачених ч. 4–6 ст. 158 КК України, передбачене у відповідних санкціях обов'язкове додаткове покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю є недоцільним [4, 136–137].

Суб'єкт складу злочину, передбаченого ч. 7 ст. 158 КК, є спеціальний суб'єкт — член виборчої комісії або комісії з референдуму [3, 108–109], таку ж характеристику суб'єкту злочину надано у коментарі до ст. 158 КК України під редакцією Ю. В. Бауліна, а саме, — суб'єкт за ч. 7 ст. 158 КК України — спеціальний, ним може бути тільки член виборчої комісії або комісії з референдуму [2, 442–445]. Дії, передбачені положеннями ч. 7 ст. 158 КК щодо протоколів про підрахунок голосів виборчих бюлетенів та бюлетенів для голосування на референдумі, скриньок з бюлетенями, можуть бути вчинені членом дільничної виборчої комісії чи комісії з референдуму або членом вищестоящої виборчої комісії, яка встановлює результати голосування [6, 380–408]. Суб'єктами злочину у формі підписання виборчого протоколу чи протоколу комісії з референдуму до остаточного встановлення результатів голосування або референдуму можуть бути лише члени вищестоящих комісій з референдуму [4, 153–154]. Повноваження членів окружної, дільничної ви-

борчої комісії починаються із моменту складання присяги не менше ніж 2/3 від загальної кількості членів відповідної комісії згідно із ч. 1 ст. 31, ч. 1 ст. 32 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [9, 73].

Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 8 ст. 158 КК, стосовно незаконної видачі виборчого бюлетеня є спеціальний суб'єкт, а саме член виборчої комісії чи комісії з референдуму [2, 442–445]. Суб'єктами злочину у формі підписання виборчого протоколу чи протоколу комісії з референдуму до остаточного встановлення результатів голосування або референдуму можуть бути лише члени територіальних (окружних) виборчих комісій, члени ЦВК та члени вищестоящих комісій з референдуму, а суб'єктами злочинів у формах незаконного внесення до протоколу змін після його заповнення, викрадення чи приховування виборчого протоколу чи протоколу комісії з референдуму — члени будь-якої виборчої комісії. Суб'єктами злочину у всіх інших формах вчинення цього злочину можуть бути лише члени дільничних виборчих комісій та дільничних комісій з референдуму [6, 390–408]. Крім співвиконавців спеціальних суб'єктів можлива участь в «...умисному наданні членом виборчої комісії чи комісії з референдуму громадянину можливості проголосувати за іншу особу чи проголосувати більше ніж один раз у ході голосування...» обов'язково беруть участь загальні суб'єкти злочину, наприклад, сторонні особи, яких не внесено до списків виборців або виборці, які проголосували більше одного разу. Виходячи із вказаної конструкції вважається, що дії таких суб'єктів злочинів необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 158-1 КК України, тобто як незаконне голосування виборцем на виборчій дільниці більше одного разу.

Недосконалість ч. 1 ст. 158-1 КК України, на нашу думку, полягає в тому, що існуюча редакція цієї статті унеможливує притягнення до кримінальної відповідальності, у випадку коли особа голосує більше одного разу на референдумі, оскільки в конструкції об'єктивної

сторони зазначено: «...голосування більше одного разу виборцем на виборчій дільниці», а під час голосування на референдумі неможливе голосування на виборчих дільницях, оскільки вони не утворюються. Крім того, конструкція вказаної статті формально сконструювала некоректно, оскільки у випадку коли особа голосує на одній дільниці, а потім на іншій, то формально склад злочину, передбачений ст. 158-1 КК України, відсутній, оскільки виборець проголосував лише по одному разу на виборчій дільниці, а не більше «одного разу на виборчій дільниці» (формально мається на увазі більше одного разу на одній виборчій дільниці). Хоча положення вказаної статті не є предметом дослідження, проте вказаний склад злочину подібний до ч. 4 ст. 158 КК України та пропонувалось удосконалити конструкцію вказаної статті шляхом їх об'єднання.

Згідно з ч. 3 ст. 160 КК України суб'єкт злочину — спеціальний. Це член комісії з проведення референдуму або будь-яка службова особа. Якщо в діях службової особи, крім порушення законодавства про референдум, містяться ознаки інших службових злочинів, то вони кваліфікуються за сукупністю ст. 160 КК та ст. ст. 364, 365 або 367 КК. [6, 391–408]. Проте не зрозумілим є позиція законодавця з приводу віднесення до спеціальних суб'єктів цього складу злочину «інших службових осіб», оскільки вважаємо, що вчинення завідомо неправильного підрахунку голосів може бути вчинено тільки членом комісії з проведення референдуму і ніким іншим, оскільки в іншому випадку таке посягання буде утворювати склади службового злочину. Ще однією проблемою, пов'язаною із суб'єктом злочинів при підробленні підсумків голосування, є колегіальна форма роботи багатьох учасників виборчого процесу (наприклад, виборчих комісій).

Подібна проблема виникає у разі, коли колегіальним голосуванням повторно приймається рішення, визнане незаконним у судовому порядку, яке наприклад, спотворює результати ви-

борів, а тому є суспільно небезпечним. Поставити питання про кримінальну відповідальність окремих службових осіб виборчих комісій можна лише за умови встановлення вини кожного із них окремо, тобто усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваного діяння, його суспільно небезпечних наслідків, причинного зв'язку між ними, бажання настання злочинного результату або свідоме його допускання [11, 203–205]. Вказане питання глибоко досліджено з позиції теорії кримінально-правової кваліфікації В. О. Навроцьким, який зазначав, що виконання явно злочинного розпорядження чи наказу, включаючи й рішення колегіального органу, не звільняє від відповідальності. З врахуванням наведеного такий керівник повинен розглядатися не як виконавець, а як пособник [5, 207–208] певного злочину, зокрема, відповідно підроблення підсумків голосування на виборах та референдумі.

Дослідження суб'єкта злочину підроблення підсумків голосування свідчить, що у більшості випадків суб'єктом злочину, як правило, є спеціальний суб'єкт злочину — виборець (ч. 4, 7, 8 ст. 158, ч. 3 ст. 160 КК України) або член дільничної чи окружної (територіальної) виборчої комісії та лише в деяких складах злочинів — загальний суб'єкт злочину (ч. 5–6 ст. 158 КК України). Порушення вказаними спеціальними суб'єктами своїх обов'язків, передбачених виборчим законодавством, створює відповідний склад злочину із підроблення підсумків голосування. У випадку спільної умисної участі загального суб'єкта із членом відповідної комісії дії вказаних осіб необхідно кваліфікувати як пособництво. При цьому конструктивно склад злочину, передбачений ч. 8 ст. 158 КК України, вчинити неможливо без участі пособника в особі виборця або будь-якої іншої особи. Колегіальна участь членів комісії у вчиненні підроблення підсумків голосування можлива у таких складах злочинів, які передбачені положеннями ч. 7–8 ст. 158 ч. 3 ст. 160 КК України. У випадку колегіального вчинення кожний із членів виборчої комісії або комісії

з референдуму підлягає персональній відповідальності із врахуванням результатів голосування кожного із членів відповідної комісії. У випадку якщо голова комісії проголосував проти або утримався, проте підписав і належним чином оформив завідомо неправильний підрахунок голосів, ігнорував незаконну видачу бюлетенів або незаконне оформлення протоколу його дії, слід кваліфікувати як пособництво у вчиненні відповідного злочину.

Перспективами подальших розслідувань підроблення підсумків голосування можуть бути такі напрямки, як дослідження особливостей суб'єктивної сторони підроблення підсумків голосування на виборах та референдумі, особливостей об'єкта посягання та інші напрямки.

Ключові слова: суб'єкт злочину, фальсифікація підсумків голосу, кримінальна відповідальність, вибори, референдум.

У статті аналізуються суб'єкти таких злочинів, як підроблення підсумків голосування на виборах та референдумі, передбачених положеннями ч. 4–8 ст. 158 та ч. 3 ст. 160 КК України. Виявлено особливості суб'єктів злочинів підроблення підсумків голосування та особливості кримінальної відповідальності за фальсифікацію підсумків голосування голови та членів виборчих комісій та комісій з референдуму у випадку вчинення злочинів у співучасті.

В статье анализируются субъекты таких преступлений, как подделка итогов голосования на выборах и референдуме, предусмотренных положениями ч. 4–8 ст. 158 и ч. 3 ст. 160 УК Украины. Выявлены особенности субъектов подделки итогов голосования и особенности уголовной ответственности за подделку итогов голосования председателя и членов избирательных комиссии и комиссии по референдуму в случае совершения преступлений в соучастии.

The article examines subjects such crimes as fraud the vote in the elections and referendum as provided for in art. 4–8 st. 158 and part 3 st. 160 of the Criminal Code of Ukraine. The features of the perpetrator rigged election results and features criminalization of falsification of election results head and members of election commissions and referendum commissions in the case of crimes of complicity.

Література

1. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України : загальна частина : курс лекцій / М. Й. Коржанський. — К. : Атіка, 2001. — 432 с.
2. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Вид. 3-тє, переробл. та допов. — Х. : ТОВ Одісей, 2007. — 1184 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов [та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. ; Х. : Юрінком Інтер-Право, 2001. — 494 с.
4. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав / П. П. Андрушко, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова [та ін.] ; за заг. ред. В. П. Тихого. — Х. : Кроссрод, 2008. — 344 с.
5. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 389 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 2-ге вид., переробл. та допов. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. — К. : Дакор, 2008. — 1428 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. та допов. — К. : Юрид. думка, 2012. — 1316 с.
8. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів : Закон України від 10.07.2010 року № 2487-VI : за станом на 01.08.2013 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 55/1. — Ст. 1901.
9. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 10–11. — Ст. 73.
10. Про вибори Президента України : Закон України від 05.03.1999 р. № 474-XIV в ред. від 11.08.2013 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 12. — Ст. 469.
11. Солдатенко А. В. Суб'єкт складів злочинів проти виборчих прав громадян // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 квіт. 2006 р. : у 2 ч. / Львів. юрид. ін-т МВС України. — Л., 2006. — Ч. 2. — С. 203–208.